

boekbespreking 'Een eerste klas landschap'

ROB BIERSMA *

Ed Buijsman. 'Een eerste klas landschap' De teloorgang van natuurmonument De Beer. Uitgeverij Matrijs met Natuurhistorisch Museum Rotterdam, 2007. 240 blz. Geïllustreerd. Prijs 29,95. ISBN 978-90-5345-328-5.

Het legendarische vogeleiland De Beer, dat min of meer bij toeval ontstond bij het graven van de Nieuwe Waterweg bij Hoek van Holland, is al weer een halve eeuw verdwenen. Het ligt begraven onder een metersdik pakket zand dat tegenwoordig de Maasvlakte vormt. Steeds minder mensen leven nog die zich dit natuurgebied kunnen herinneren. "Heb jij De Beer nog gekend?" is een vraag die natuurliefhebbers in tweeën verdeelt: de beklagenswaardige soort die De Beer niet kenden en degenen die De Beer wel gekend hadden - en die evenzogoed beklagenswaardig zijn, omdat zij hun leven lang een pijnlijk verlies met zich meedragen. Het boek 'Een eerste klas landschap - De teloorgang van natuurmonument De Beer' van Ed Buijsman, in het dagelijks leven als chemicus werkzaam bij het RIVM, is een poging om nog zoveel mogelijk vast te leggen van het natuurgebied. Buijsman beschrijft het ontstaan van De Beer, het bijzondere landschap, de bezoekers, de oorlogsschade en ten slotte hoe het eiland moest wijken voor de havenuitbreiding van Rotterdam.

Gloriedagen

Het is moeilijk om natuurgebieden met elkaar te vergelijken, maar als De Beer nu nog bestond zou het zeker op de Nederlandse topdrie prijken, misschien zou het wel de eerste plaats innemen. Want waar vind je in Nederland een onbewoond eiland aan de monding van twee grote rivieren, waar voedselrijk rivierwater en veranderlijke zeestromingen met elkaar mengen en waar zand en wind vrij spel hebben? De Beer had in zijn glorie dagen de grootste visdiefkolonie van Europa, de grootste kolonie grote sterns ter wereld, terwijl het eilandje in de trektijd bezocht werd door de zeldzaamste trekvogels.

Zelf herinner ik me als veertienjarige vogelliefhebber de morinelplevier, de wonderlijk makke trekvogel uit het hoge noorden, die op een meter afstand bleef zitten als je op je knieën rustig naar hem toe kroop. Het donkere oog, de prachtige bruinrode borst, maar vooral het onbevengene vertrouwen van een vogel die nooit mensen had ontmoet - daar had ik in 1962 graag de 30 kilometer fietsen voor over, al was De Beer toen al zwaar gehavend door bulldozers en draglines.

Vogeleiland

Het cliché luidt dat De Beer zijn ontstaan te danken had aan de haven van Rotterdam, maar dat het er ook aan werd opgeofferd. En dat was ook zo. Bij het graven van

de Nieuwe Waterweg in 1870 werd een landtong van het vasteland van Holland afgesneden die toen al de naam De Beer droeg. De landtong, die door de zeestromingen steeds van vorm veranderde, vormde samen met de zandbanken precies de reden waarom de Nieuwe Waterweg er moest komen: hij verhinderde een behoorlijke scheepvaartverbinding met Rotterdam. (De naam De Beer heeft waarschijnlijk dezelfde oorsprong als het Engelse *the bar*, de zandbank die de toegang tot de riviermond hindert.) Op wat jagers en stropers na was het was een onbetreden gebied van stuifduinen waar toen al veel vogels broedden.

Met het graven van de Waterweg werd dit schiereiland een eiland - ook al veranderde dat enkele jaren later weer door het dempen van het Scheur, waardoor De Beer één geheel vormde met het eiland Rozenburg. Maar door de afwezigheid van wegen ernaartoe bleef je voor een

bezoek aan De Beer aangewezen op een veerpontje uit Maasluis. Het was daarom ook terecht De Beer werd aangeduid met 'vogeleiland', te beginnen met het beroemde boek 'Het Vogeleiland' (1930) van Van Beusekom, Kooijmans, Rutten en Tinbergen, een beschrijving van 248 pagina's in superlatieven. De afwezigheid van mensen maakte dat er massale vogelkolonies waren ontstaan. De stuifduinen werden niet getemd door een waterschap, er was geen drinkwaterwinning, er waren geen wegen - hooguit hier en daar een weggetje dat door jonge

duinbosjes voerde - en er was een weidse strandvlakte die niet geteisterd werd door badgasten en toeristen. Vooral de strandvlakte werd door vogelliefhebbers hoog aangeslagen, omdat hier zeldzame waarnemingen werden gedaan.

Stapels dode konijnen

Buijsman beschrijft de ongelukkige veiligstelling van het natuurgebied. Het kwam niet onder beheer van Natuurmonumenten, maar onder de Stichting Natuurmonument De Beer, een stichting waar natuurliefhebbers weinig mee ophadden omdat deze ook de belangen van jagers behartigde. Foto's van jachtpartijen, stapels dode konijnen, jachtopziensers in uniform en - onvermijdelijk - prins Bernhard met bête kijkende hoogwaardigheidsbekleders laten zien dat het de stichting zeker niet alleen om natuurbehoud ging.

In de oorlogsjaren was De Beer uiteraard verboden terrein. Het eiland werd om zijn strategische locatie volgebouwd met bunkers en afweergeschut. Er verscheen ook een bestraat pad dat dwars over het eiland liep. Daar-

* [drs R. Biersma, bioloog en chemicus, is redacteur van NRC Handelsblad en vriend van het NMR; e-mail r.biersma@nrc.nl]

naast grepen in de oorlogsjaren enkele boeren de kans aan om een gebied in te polderen, waardoor een uniek getijdenmoeras verloren ging en daarmee 20 procent van het gebied. In 1950 krijgt De Beer een verbinding met Voorne door een dam die de Brielse Maas van zee afsluit. Door deze dam blijft in 1953 Den Briel en het achterland gespaard voor de watersnoodramp. De Brielse Dam krijgt op verzoek van de stichting geen weg; ook blijft de dam zelf grotendeels ontoegankelijk. Begin jaren vijftig blijft De Beer nog steeds een vogeleiland.

Nette natuurbeschermers

Maar dan duurt het niet lang meer. Buijsman beschrijft, puttend uit gemeentelijke archieven, hoe Rotterdam het gebied nodig heeft voor zijn havenuitbreidingen. Om grote, diepstekende olietankers te kunnen ontvangen zal er ten westen het Botlekgebied nog een haven aangelegd moeten worden. Na enkele voorstudies komt in 1957 het eerste plan in de openbaarheid. In een nota aan de gemeenteraad wordt genoteerd: "Ook het natuurreservaat De Beer, een recreatiegebied dat vooral bij vogelliefhebbers in trek is, zal in zijn huidige toestand niet kunnen worden gehandhaafd, al zal het voorlopig niet behoeven te verdwijnen." Er is wel enige tegenstand, maar tegen het oppermachtige Rotterdam kunnen de natuurliefhebbers niet op. De natuurbescherming bestaat uit nette heren die geloven dat zij Rotterdam met wijze woorden tot inkeer kunnen brengen. Alleen de zogeheten 'Contact-Commissie' (inzake Natuur- en Landschapsbescherming) roert zich in het openbaar. Buijsman beschrijft in extenso de onderhandelingen en bestuurswisselingen in de Stichting Natuurmonument De Beer, die de belangen van het eiland moet verdedigen.

Maar het mag niet helpen. Nog geen jaar later, in juni 1958, wordt een begin gemaakt met de havenaanleg en het opspuiten van zand. Aanvankelijk zou het belangrijkste deel van De Beer - de buitenste duinenrij en de

strandvlakte - worden gespaard, maar gaandeweg de werkzaamheden wordt ook deze belofte geschonden. In 1965 is De Beer onder het zand verdwenen of vergraven tot diepstekende havens.

Paradijs op fietsafstand

Gelukkig gaat 'Een eerste klas landschap' niet alleen over de teloorgang. De gelukkige herinneringen en mooie waarnemingen vormen een aardig tegenwicht. Daarin is een bijzondere rol weggelegd voor de NJN, de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie. In het boek staat een prachtige foto van Jan Joost ter Pelkwijk, een opmerkelijk persoon binnen de jeugdbond, die samen met de natuurfotograaf Frans Kooijmans zijn boterham smeert op een tafeltje van drijfhout op het Groene Strand. Er is een getekend landkaartje van dezelfde Ter Pelkwijk dat veel zegt over de intense verbondenheid van de NJN met De Beer. Het eiland was voor jonge natuurliefhebbers het natuurparadijs, een paradijs dat op fietsafstand lag van steden als Den Haag en Rotterdam.

De Beer is inmiddels geschiedenis geworden. Alleen namen als Beerkanaal en het havenrestaurant De Beer in het Europoortgebied herinneren er nog aan. Oudere natuurliefhebbers kijken af en toe nostalgisch in hun vergeelde excursieboekjes. Zelf ben ik blij dat ik met een vooruitziende blik een toegangskaartje van De Beer (25 cent) heb ingeplakt. Ik kan er nooit anders dan met een diepe zucht naar kijken.

De laatste keer dat ik over De Beer sprak was met Ruud van der Meijden, de bewerker van de Heukels Flora, die afgelopen jaar overleed. De laatste maanden van zijn leven zocht hij op de Maasvlakte naar uitgestoven plaatsen en vergeleek de aangetroffen flora met zijn waarnemingen van vijftig jaar terug. Tot zijn verrassing kwam die flora aardig overeen met de vroegere vindplaatsen op De Beer, een bewijs van de vitaliteit van de zaadbank. Maar helaas, ook hij is er niet meer.[]

JAN JOOST TER PELKWIJK
EN FRANS KOOIJMANS
GEBRUIKEN DE LUNCH
OP DE BEER.
[FOTO: © F.P.J. KOOIJMANS,
UTT COLLECTIE NEDERLANDS
FOTOMUSEUM]